

Dnr. Ju2024/00120
Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

Stockholm den 27 maj 2024

Yttrande: Inskränkningarna i upphovsrätten (SOU 2024:4)

Inledning och sammanfattning

Svensk biblioteksförening arbetar för att öka kunskapen om bibliotekens uppgifter och funktioner, och för att stärka bibliotekens förutsättningar och möjligheter. Föreningens synpunkter utgår från ett brett kunskaps- och informationsfrihetsperspektiv på upphovsrätten. På grund av digitaliseringen är bibliotekens roll och funktion för närvarande föremål för förändring. Ett bibliotek går nu från att i huvudsak vara en fysisk plats där pappersböcker lånas ut till att bli en bred plattform för informationsutbyte och kunskapsskapande. Bibliotekens verksamheter är i hög grad sammankopplade och överlappande med verksamheter som bedrivs av skolor, universitet, museer, arkiv m.fl.

För Svensk biblioteksförening är utgångspunkten en upphovsrättslagstiftning som gynnar kulturarvsinstitutioners användande och bevarande av bestånden, samt gynnar forskning. Den ska så långt som möjligt vara enkel för kulturarvsinstitutioner och forskningsorganisationer att tolka.

Svensk biblioteksförening avgränsar remissvaret till att omfatta bestämmelserna som rör forskning och kulturarvsinstitutioner. Följande punkter anser vi är mest relevanta att lösa på kort sikt:

- Möjlighet att flytta framställda digitala exemplar mellan institutioner. Det behöver lösas genom lag eftersom parterna på marknaden inte klarar av att lösa det själva.
- I nya förslaget till 15 d § upphovsrättslagen behöver propositionen förtydliga vad ett vetenskapligt forskningsprojekt är, samt vad det är att ingå i ett sådant för en forskningsorganisation eller kulturarvsinstitution.

Vi ser också många bra förslag på inskränkningar i betänkandet, men även områden som kan förtydligas och förenklas för att skapa en mer användarvänlig upphovsrätt som omfattar fler kulturarvsinstitutioner.

Sammanfattningsvis innehåller utredningen många positiva inskränkningar som gynnar biblioteken och forskningsorganisationer. Svensk biblioteksförening har förslag på förändringar, som vi hoppas att en framtida proposition tar hänsyn till. Samtidigt vill vi trycka på vikten av att utredningen går vidare till proposition. På grund av den snabba utvecklingen inom forskning, bland annat inom text- och datautvinning och AI, behöver lagstiftningen tydliggöras och utvecklas. De föreslagna förändringarna inom till exempel användning av verk vid vetenskaplig forskning är sådana områden där lagstiftningen är i behov av utveckling.

Svensk biblioteksförening vill även framföra att vid framtida utredningar om förändringar i upphovsrätten behöver fler experter som representerar kulturarvssektorn och forskningsorganisationer förordnas. Många frågor behandlas i utredningen där behovet av expertkunskap kring de frågorna hade behövts för att göra bättre avvägningar och skapa en förståelse för hur sektorerna arbetar och fungerar.

10.6 Text- och datautvinning

Utredningen förstår ingen ändring av lydelsen i bestämmelserna för att tydliggöra att framställda exemplar får flyttas från en institution för att bearbetas på annan plats (till exempel att ett exemplar som framställts på Uppsala universitet får bearbetas på superdatorn vid Linköpings universitet), trots att rättsläget på området är oklart. Lagrummet tolkas olika av olika institutioner. Då upphovsrättsintrång kan stå en institution eller person dyrt, är det ingen som vill "pröva" rättsläget. Svensk biblioteksförening ser att det saknas förutsättningar för parterna på marknaden ska lösa frågan och efterfrågar ett förtydligande i lagstiftning. Saknas möjligheten att göra det inom befintliga möjliga inskränkningar, bör frågan lyftas till EU-nivå för en harmonisering inom Europeiska unionen.

För att varje forskningsorganisation och kulturarvsinstitution inte ska behöva bekosta datorer för att kunna göra de beräkningar som text- och datautvinning (TDU) kräver, behöver den här frågan lösas. Allt annat blir för kostsamt för forskningsorganisationerna.

10.7 Kulturarvsinstitutionernas användning

Svensk biblioteksförening tillstyrker förändringarna i 16 till 16 e §§ i stort, med undantag för kommentarerna nedan.

Verk som inte finns i handeln

Bibliotek innehar många verk som inte finns i handeln, men som fortfarande används, särskilt på lärosätesbibliotek. Den kollektiva förvaltningsorganisation som kan ingå avtal på området har meddelat att de inte vill teckna ett avtal för att verken ska kunna tillgängliggöras digitalt för allmänheten. Det leder till att verken inte kan digitaliseras utan måste skickas med fjärrlån för att kunna läsas av användare på andra platser. Det

här är väldigt kostsamt och sliter även på böckerna. Det är problematiskt då det finns en risk att verken går sönder innan de kan digitaliseras och de kan då inte ersättas.

För verk som inte finns i handeln skapar 16 e § UL en inlåsningsseffekt som biblioteken inte kan lösa. Svensk biblioteksförning är införstådda med att bestämmelsen uppkom i samband med implementeringen av DSM-direktivet i svensk lag, men vill ändå uppmärksamma den problematik som bestämmelsen skapar i det praktiska arbetet ute på biblioteken.

Inkludera alla arkiv och institutioner för ljud- och filmarvet i § 16

Betänkandet föreslår att utvidga de aktörer som omfattas i § 16 andra stycket till att även omfatta museer, vilket är positivt. Det lägger en viktig grund för beforskandet av det svenska kulturarvet, liksom för kulturarvsinstitutioner och forskningsorganisationer att kunna administrera och organisera sina samlingar. Sammantaget är detta nödvändigt för att knyta samman och kontextualisera kulturhistorien. Medan museer läggs till som aktörer väljer man dock att fortsatt exkludera enskilda arkiv samt institutioner för ljud- och filmarvet, med en argumentation vi inte förstår.

Det tycks som att man i betänkandet blandar samman arkivbestånd (dvs. samlingar av information) och arkivbevarare (dvs. arkivinstitutioner), vilket kanske kan jämföras med boksamlingar och bibliotek eller föremålssamlingar och museer. Att öppna upp för enskilda arkivinstitutioner att använda förfoganden under 16 § 2 stycket är inte samma sak som att öppna upp för alla arkivbestånd, oavsett aktör. Det finns ett högst begränsat antal arkivinstitutioner i Sverige, offentliga och enskilda sammanräknade.

Civilsamhällets och näringslivets arkivbestånd delas i dagsläget ofta mellan offentliga arkivinstitutioner, enskilda arkivinstitutioner, museer och bibliotek. En ordning där bara statliga och kommunala arkiv, samt museer och bibliotek som huserar arkiv, får goda möjligheter att arbeta med sina samlingar, enligt de listade förfogandena, kan leda till att deponenter, givare och forskare systematiskt prioriterar bort enskilda arkivinstitutioner, vilket också riskerar att utarma den svenska arkivsektorn. Det finns också en risk att arkivbestånd som bevaras hos olika arkivinstitutioner splittras. Exempelvis finns Volvo AB:s arkivbestånd hos Riksarkivet (offentlig arkivinstitution) samt Blekingearkivet (ideell enskild arkivförening), där bara förstnämnda enligt förslaget kan tillämpa inskränkningarna. Detsamma gäller exempelvis för arkivbestånd som KvinnSam (del av Göteborgs universitetsbibliotek) och Queerrörelsens arkiv och bibliotek delar.

Det finns ingen god anledning att inte också ge enskilda arkivinstitutioner goda förutsättningar till att framställa exemplar av arkivmaterial för forskning, komplettering och organisering av samlingar. Följaktligen bör ändringen ske även i andra bestämmelser exkluderar enskilda arkiv.

10.8 Inskränkningar för personer med funktionsnedsättningar

Svensk biblioteksförening tillstyrker att inga förändringar görs i inskränkningarna för personer med funktionsnedsättningar.

10.12 Offentligt framförande

Användning av verk i kulturarvsinstitutioners samlingar i forskningssyfte eller för privata studier

I förslaget till 16 f § stadgas att tillgängliggörande får göras genom ett tekniskt hjälpmedel avsett för enstaka besökare. Enligt 16 § 2 st. 3 p. får exemplar framställas för användning av läsapparater. Svensk biblioteksförening anser att den senare bestämmelsen bör utvidgas till tekniska hjälpmedel för att skapa en enhetlighet i lagen, men också för att möjliggöra för arkiven att faktiskt använda sig av bestämmelsen. Att framställa exemplar för läsapparater är oerhört kostsamt för arkiven.

11 En ny inskränkning för forskning

En ny inskränkning för användning av verk i vetenskaplig forskning föreslås i en ny paragraf, 15 d. Svensk biblioteksförening tillstyrker att den nya bestämmelsen införs, men har synpunkter på vissa formuleringar. Bestämmelsen föreslår att det ska göras möjligt att dela verk inom forskargrupper, även om de inte arbetar inom samma forsknings- eller kulturarvsinstitution, samt för verifiering och granskning.

Det första styckets första punkt föreslås lyda enligt nedan:

Forskningsorganisationer och kulturarvsinstitutioner får tillgängliggöra verk som de har lovlig tillgång till, dock inte datorprogram, om det sker

1. för forskningsändamål till deltagare i ett vetenskapligt forskningsprojekt som forskningsorganisationen eller kulturarvsinstitutionen också ingår i

Den föreslagna bestämmelsens första paragraf skapar en begränsning som kan göra samma material kan komma att tvingas digitaliseras vid flera forskningsorganisationer.

Exempel:

Om det finns en digital korpus vid Göteborgs universitet som en forskargrupp knutna till Stockholms universitet, Malmö universitet och Luleå tekniska högskola vill använda, får de enligt skrivningen inte göra en exemplarframställan av korpusen och föra den till forskargruppen. Det finns en risk att det kommer att leda till att det byggs upp flera korpusar baserat på samma grundmaterial på flera olika bibliotek/forskningsorganisationer. Det kommer att bli kostnadsdrivande för biblioteken, då både digitaliseringen och bevarandet kräver resurser. Det kan också tvinga forskare att affiliera sig med en annan forskare endast för att få tillgång till ett visst material, inte utefter vad den forskaren kan bidra med till projektet.

Vad ett *vetenskapligt forskningsprojekt* innebär enligt lag behöver förtydligas. I utredningen (s. 404) står det att gruppen ska vara "tydligt definierad". Det torde omfatta

ett projekt som fått medel för en viss period. Det bör också kunna omfatta en grupp – en forskningsmiljö - som leds av en forskare, där det inom gruppen pågår flera olika forskningsprojekt, där gruppen är definierad men inte har en tydlig start- eller sluttid och/eller det inte getts pengar det specifika forskningsprojektet.

Författningskommentaren är dock för otydlig för att kunna dra en slutsats åt något håll.

Det är också otydligt i vilken grad en forskningsorganisation eller kulturarvsinstitution ska vara involverad för att det ska räknas som att den *ingår* i projektet. Räcker det med att det i ansökan till forskningsmedel står att data som ska användas finns på den specifika institutionen eller behöver den spela en aktiv roll i forskningsprocessen?

Som exempel kan ges att forskare som använder Kungliga biblioteket (KB) för sin TDU-forskning kan få pengar för att digitalisera och genomföra projekt på KB, där KB förvisso är aktiva i digitaliseringen av materialet, men ej deltar i forskningen i sig.

Problematiken kring att behöva digitalisera samma material flera gånger uppstår inte om det räcker att det i en forskningsplan/ansökan står att materialet som ska användas finns inom en viss institution, att forskningsprojektet har fått godkänt att använda materialitet och att det då är att anse som att institutionen ingår i projektet.

I paragrafens andra styckes andra mening föreslås lydelsen “[e]xemplaren får *inte* behållas längre än vad som är nödvändigt för ändamålet” (vår kursivering). Då det är formulerat som en negation har redan frågeställningar uppkommit kring om skrivningen innebär att det går att spara kopian i flera år, vilket är det som krävs för verifiering och granskning av forskning. Svensk biblioteksförening föreslår istället nedanstående lydelse och att den ändras genomgående i upphovsrättslagen där skrivningen förekommer:

Exemplaren får behållas så länge som är nödvändigt för ändamålet.

Utredningen föreslår ingen lösning genom lagstiftning för gränsöverskridande forskning. Så som rättsläget ser ut idag kommer därför forskare i internationella forskargrupper endast kunna dela material med forskare i andra EU-länder som har implementerat inskränkningarna i upphovsrätten på liknande sätt som Sverige. Svensk biblioteksförening uppmanar, och förutsätter, att regeringen driver på frågan om en harmonisering inom EU så att det går att genomföra gränsöverskridande forskning med hjälp av TDU utan hinder av upphovsrätten.

12 Andra frågor

Parallellpublicering

Utredningen lämnar inget förslag på en bestämmelse angående parallellpublicering. Frågan är viktig för såväl forskare som bibliotek som är kopplade till forskningsorganisationer. Svensk biblioteksförening anser att frågan behöver utredas vidare och vid behov lyftas till EU-nivå för att harmoniseras inom Europeiska unionen.

14 Konsekvenser

Då frågan om delning av framställda exemplar mellan institutioner inte är helt löst i de föreslagna ändringarna ser Svensk biblioteksförening att det fortfarande kommer att finnas ett behov av att digitalisera samma material på flera platser för att det ska kunna beforskas utan att göra upphovsrättsintrång. Det kommer att skapa stora, och onödiga, kostnader för såväl digitalisering, arbetsinsatser och bevarande. Det kan komma att skapas parallella forskningsinfrastrukturer över landet. Kostnaderna för parallella infrastrukturer och dubbelarbete berörs inte i betänkandet. Vilka summor det kan innebära har Svensk biblioteksförening inga möjligheter att räkna ut.

I detta ärende har Svensk biblioteksförenings arbetsutskott, ordförande Helene Öberg och vice ordförande Leif Mårtensson, beslutat. Lisa Gemmel har varit föredragande.

Helene Öberg
Ordförande
Svensk biblioteksförening

Lisa Gemmel
Press- och opinionsansvarig
Svensk biblioteksförening